

دانشگاه کاشان

پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته علوم قرآن و حدیث

عنوان:

بررسی و نقد ادله طرفداران مکی یا مدنی بودن

سوره انسان

استاد راهنما :

دکتر پرویز رستگار

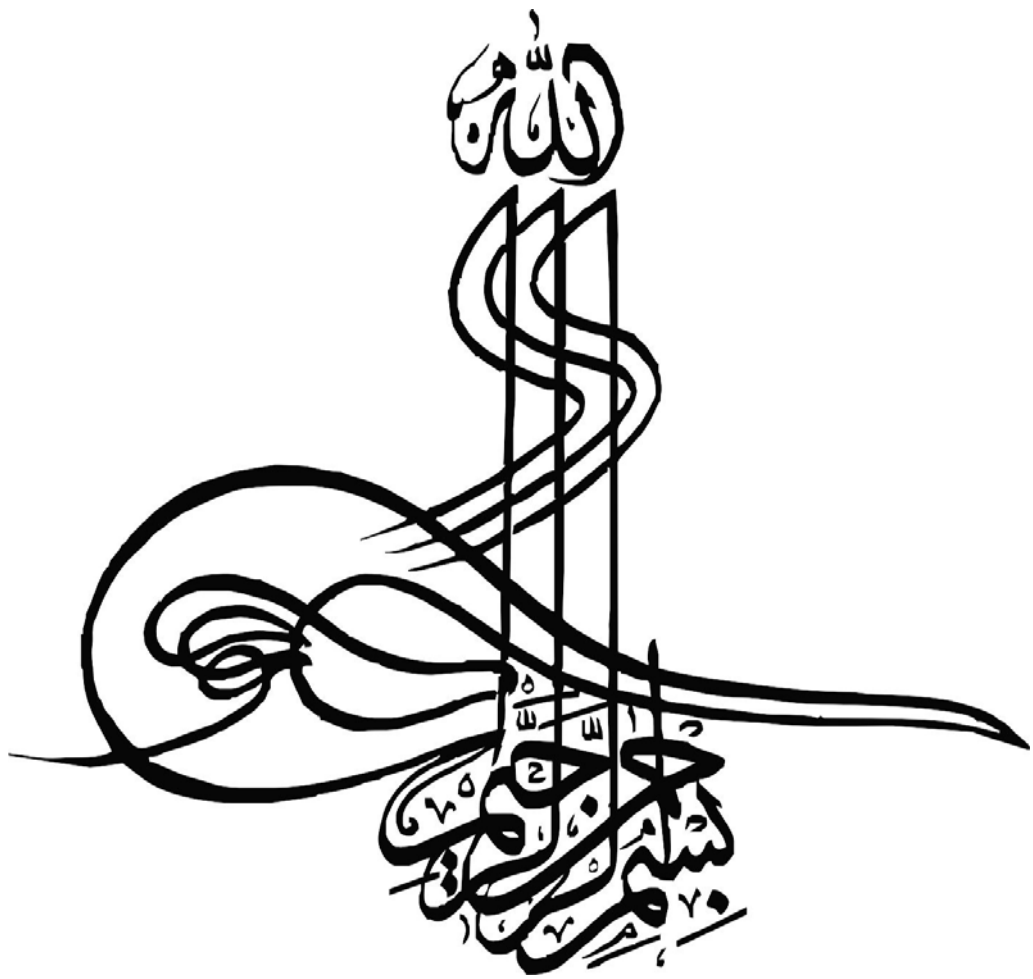
استاد مشاور :

دکتر قاسم پور

بوسیله:

صدیقه مفیدی بیدگلی

مهر ۸۸

دانشگاه کاشان
دانشکده علوم انسانی

بسمه تعالی

تاریخ:
شماره:
پوست:

مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه
صورتجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

نام و نام خانوادگی دانشجو: صدیقه مفیدی بیدگلی شماره دانشجویی: ۸۵۲۳۴۱۰۰۰۵
رشته: علوم قرآن و حدیث دانشکده علوم انسانی
عنوان پایان نامه: بررسی و نقد ادله طرفداران مکی یا مدنی بودن سوره انسان

این پایان نامه به مدیریت تحصیلات تکمیلی به منظور بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد ارائه می گردد. دفاع از پایان نامه در تاریخ ۸۸/۸/۴ مورد تأیید و ارزیابی اعضای هیأت داوران قرار گرفت و با نمره ۱۸/۲۵ به عدد هفده و دو و با درجه ع به تصویب رسید.

اعضاء هیأت داوران:

عنوان ، نام و نام خانوادگی	مرتبه علمی	امضاء
۱. استادراهنما: دکتر پرویز رستگار	استادیار	
۲. استاد مشاور: دکتر محسن قاسم پور	استادیار	
۳. متخصص و صاحب نظر از داخل دانشگاه: دکتر حمیدرضا فهیمی تبار	استادیار	
۴. متخصص و صاحب نظر خارج از دانشگاه: دکتر رحمت الله عبدالله زاده	استادیار	
۵. نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه: دکتر عباس زارعی	استادیار	

مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه

کاشان - بلوار قطب رادندی

پستی ۸۷۳۱۷-۵۱۱۶۷

۵۵۳۰۱۵-دوگانه ۵۵۳۰۱۵

http : www.kashanu.a

تقدیر و تشکر

سپاس خدای را که فیضان دریای فضل و کرامتش ما را از ستایش عاجز گردانید و چه نا چیز است سپاس و ستایش ما در مقابل نعمت های بزرگ او. و باز سپاس خدای را که توفیق گام نهادن در جاده بی انتهای علم را به ما عطا نمود. و سپس از پدر و مادر دلسوزم که مرا با تربیت دینی آشنا و به کسب علم راهنمایی نمودند، تشکر می نمایم. همچنین از همسرم که در امر تحصیل همراه و مشوقم بودند، قدردانی می نمایم .

از جناب آقای دکتر رستگار نیز که راهنمایی بنده را در این پایان نامه بر عهده داشتند، بی نهایت تشکر می نمایم و برایشان آرزوی توفیق دارم .

از جناب آقای دکتر قاسم پور نیز که مشاور بنده در این پایان نامه بودند تشکر می نمایم .

تقدیم به

مولای ابرار "حضرت علی علیه السلام"

و خاندان گرامی ایشان

چکیده

بحث مکی یا مدنی بودن سوره ی انسان، از جمله مباحثی است که از دیر باز در حوزه ی علوم قرآن میان شیعه و اهل سنت مطرح بوده است .

عده ای از مفسران و صاحب نظران بر اساس روایات یا بیان استدلال، این سوره را مکی دانسته اند.

در مقابل این گروه، عده ای نظریه ی مدنی بودن این سوره را بیان نموده اند. از مهمترین دلایل این گروه استناد به روایات می باشد .

روایات بیان کننده ی اسباب نزول در بسیاری از موارد، از جمله سوره ی انسان، بیان کننده ی زمان نزول سوره نمی باشند .

آرای مفسران و نیز روایات بیان کننده ترتیب نزول سوره ها دلایل دیگری هستند که طرفداران هر دو گروه به آن استدلال نموده اند؛ که این دلایل نیز برای تعیین مکی یا مدنی بودن سوره، دارای حجیت قطعی و کارگشا نمی باشند .

در این پایان نامه از زاویه ای دیگر به اثبات مکی بودن این سوره پرداخته شده است. آیات این سوره یک پارچگی قابل ملاحظه ای را نشان می دهند و ویژگی های اسلوبی و مضمونی این سوره به سوره های مکی نزدیک تر می باشد.

آیات این سوره از نوع جری و تطبیق بر اهل بیت می باشد و حضرت علی علیه السلام تنها مصداق بارز و عمل کننده ی به این سوره بوده است. و دیگر افراد نیز می توانند مصداق آیات این سوره واقع گردند.

کلمات کلیدی: مکی، مدنی، روایات اسباب نزول، سبب نزول، شأن نزول، جری و تطبیق،

سیاق سوره

پیشگفتار : ۸

فصل اول: بررسی ادله طرفداران مکی بودن سوره ی انسان

مقدمه: ۱۲

۱-۱- رویکرد نقلی و گزارشی ۱۳

۱-۱-۱- شیخ طوسی ۱۳

۱-۱-۲- ابن جوزی ۱۳

۱-۱-۳- بغوی ۱۴

۱-۱-۴- سید بن طاووس ۱۴

۱-۱-۵- قرطبی ۱۴

۱-۱-۶- ابو حیان اندلسی ۱۴

۱-۱-۷- سیوطی ۱۵

۱-۱-۸- حویزی ۱۵

۱-۱-۹- آلوسی ۱۵

۱-۱-۱۰- شوکانی ۱۶

۱-۱-۱۱- ابن عاشور ۱۶

۲-۱- رویکرد استدلالی ۱۶

۲-۱-۱- فخر رازی ۱۶

۲-۱-۲- قرطبی ۱۸

۲-۱-۳- ابن تیمیه ۱۸

۲-۱-۴- سید قطب ۱۹

۲-۱-۵- ابن عاشور ۱۹

۲-۱-۶- طنطاوی ۲۰

۲-۱-۷- محمد عزت دروزه ۲۱

۲-۱-۸- علامه طباطبائی ۲۲

- ۲۲ ۹-۲-۱ - فضل الله
- ۲۲ ۳-۱ - مدعیان مکی بودن سوره انسان براساس ترتیب نزول سوره ها
- ۲۳ ۴-۱ - مدعیان مکی بودن این سوره بدون مستند سازی :
- ۲۳ ۱-۴-۱ - ثعلبی
- ۲۳ ۲-۴-۱ - ابولفتح رازی
- ۲۳ ۳-۴-۱ - ابن کثیر
- ۲۴ ۴-۴-۱ - فیض کاشانی
- ۲۴ ۵-۴-۱ - کاشانی
- ۲۴ ۶-۴-۱ - حقی بروسوی
- ۲۴ ۷-۴-۱ - سلطان محمد گنابادی
- ۲۴ ۸-۴-۱ - حجازی

فصل دوم: نقد ادله مکی بودن سوره انسان

- ۲۶ مقدمه:
- ۲۶ ۱-۲ - نقد های طرفداران مدنی بودن سوره ی انسان :
- ۲۶ ۱-۱-۲ - نقد علامه امینی :
- ۲۸ ۱-۱-۲ - نقد سخن علامه امینی :
- ۲۹ ۲-۱-۲ - سخن علامه طباطبائی در این باره.....
- ۳۱ ۲-۱-۲ - نقد سخن علامه طباطبائی :
- ۳۲ ۲-۲ - نقد ادله ی مکی بودن با رویکرد نقلی و گزارشی :
- ۳۴ ۳-۲ - بررسی ادله ی مکی بودن با رویکرد استدلالی :
- ۳۴ ۱-۳-۲ - دیدگاه فخررازی:
- ۳۵ ۱-۱-۳-۲ - تقد دلیل اول :
- ۳۵ ۲-۱-۳-۲ - نقد دلیل دوم :
- ۳۹ ۳-۱-۳-۲ - تقد دلیل سوم:
- ۴۰ ۲-۳-۲ - تقد دلیل قرطبی:

- ۳-۳-۲- نقد دلیل ابن تیمیه : ۴۰
- ۳-۳-۲- نقد دلیل سید قطب : ۴۱
- ۳-۳-۲- نقد دلیل طنطاوی : ۴۳

فصل سوم: بررسی ادله طرفداران مدنی بودن سوره ی انسان

- مقدمه ۴۵
- ۳-۱- ابو حمزه ثمالی ۴۵
- ۳-۲- علی بن ابراهیم (قمی) ۴۵
- ۳-۳- ابو جعفر اسکافی ۴۶
- ۳-۴- ابن مغازلی شافعی ۴۷
- ۳-۵- شهاب الدین ابن عبد ربه ۴۸
- ۳-۶- شیخ صدوق ۴۸
- ۳-۷- شیخ مفید ۵۳
- ۳-۸- ثعلبی ۵۴
- ۳-۹- واحدی ۵۶
- ۳-۱۰- حسکانی ۵۷
- ۳-۱۱- احمد بن علی طبرسی ۶۴
- ۳-۱۲- فضل بن حسن طبرسی ۶۵
- ۳-۱۳- ابن فتال نیشابوری ۶۸
- ۳-۱۴- ابوالفتوح رازی ۷۱
- ۳-۱۵- زمخشری ۷۱
- ۳-۱۶- قطب راوندی ۷۲
- ۳-۱۷- قرطبی ۷۳
- ۳-۱۸- ابن اثیر جزری ۷۴
- ۳-۱۹- ابن شهر آشوب ۷۶
- ۳-۲۰- ابن جزری غرناطی ۷۷

۷۷ ۲۱-۳-محدث اربلی
۷۹ ۲۱-۳- سید بن طاووس
۸۰ ۲۲-۳- علامه حلی
۸۰ ۲۳-۳-نظام الدین نیشابوری
۸۰ ۲۵-۳-بیضاوی
۸۱ ۲۶-۳- شیخ حسن دیلمی
۸۱ ۲۷-۳- کاشفی
۸۲ ۲۸-۳- سیوطی
۸۲ ۲۹-۳-ملا فتح الله کاشانی
۸۴ ۲۹-۳- حقی برسوی
۸۴ ۳۰-۳- علامه مجلسی
۸۵ ۳۱-۳- شبلنجی
۹۰ ۳۲-۳- آلوسی

فصل چهارم: بررسی ادله مدنی بودن سوره انسان

۹۲ مقدمه :
۹۲ ۱-۴- نقد طرفداران مکی بودن سوره انسان
۹۲ ۱-۱-۴- ابن تیمیه
۹۲ ۱-۱-۴- اشکال اول:
۹۳ ۱-۱-۴- نقد و بررسی
۹۴ ۲-۱-۴- اشکال دوم: مکی بودن سوره
۹۴ ۱-۲-۴- نقد و بررسی
۹۵ ۳-۱-۴- اشکال سوم: نهی پیامبر (ﷺ) از نذر
۹۵ ۱-۳-۴- نقد و بررسی
۹۶ ۴-۱-۴- اشکال چهارم: کنیزی به نام فضا نبود
۹۶ ۱-۴-۴- نقد و بررسی

- ۹۷ ۵-۱-۱-۴ اشکال پنجم: از مناقب نیست
- ۹۷ ۱-۵-۱-۴ - نقد و بررسی
- ۹۹ ۶-۱-۱-۴ اشکال ششم: این قصه خلاف امر مشروع است
- ۹۹ ۱-۶-۱-۴ - نقد و بررسی
- ۹۹ ۷-۱-۱-۴ اشکال هفتم: قصه‌ی یتیم دروغ است
- ۱۰۰ ۱-۷-۱-۴ - نقد و بررسی
- ۱۰۰ ۸-۱-۱-۴ اشکال هشتم: در مدینه اسیری نیارمند نبود
- ۱۰۰ ۱-۸-۱-۴ - نقد و بررسی
- ۱۰۱ ۹-۱-۱-۴ اشکال نهم: صاحب قصه افضل نیست!
- ۱۰۱ ۱-۹-۱-۴ - نقد و بررسی
- ۱۰۱ ۱۰-۱-۱-۴ اشکال دهم: انفاق ابوبکر محبوب‌تر است
- ۱۰۱ ۱-۱۰-۱-۴ - نقد و بررسی
- ۱۰۲ ۲-۱-۴ - ابوالاعلی مودودی
- ۱۰۲ ۱-۲-۱-۴ - نقد و بررسی
- ۱۰۳ ۳-۱-۴ - ابن جوزی
- ۱۰۳ ۱-۳-۱-۴ - نقد و بررسی
- ۱۰۴ ۴-۱-۴ - قرطبی
- ۱۰۴ ۱-۴-۱-۴ - نقد و بررسی
- ۱۰۴ ۵-۱-۴ - آلوسی
- ۱۰۵ ۱-۵-۱-۴ - نقد و بررسی
- ۱۰۵ ۲-۴ - نگاهی به ادله‌ی بیان شده (در اثبات مدنی بودن سوره)
- ۱۰۶ ۱-۲-۴ - دلیل نقلی در اسباب نزول
- ۱۰۷ ۱-۱-۲-۴ - حجیت روایات اسباب نزول
- ۱۰۹ ۱-۱-۲-۴ - حجیت روایات اسباب نزول از دیدگاه آقای جوادی آملی
- ۱۱۱ ۲-۱-۲-۴ - حجیت روایات اسباب نزول از دیدگاه علامه طباطبایی

- ۱۱۵ سبب نزول یا شأن نزول ۲-۱-۲-۴
- ۱۱۸ آرای مفسران ۲-۲-۲-۴
- ۱۱۸ حجیت آرای مفسران از دیدگاه علامه جوادی آملی ۱-۲-۲-۴
- ۱۱۹ روایات ترتیب سور ۱-۳-۲-۴
- ۱۲۰ نظری در روایت و روایات دیگر ۱-۳-۲-۴
- ۱۲۲ ترتیب سور از دیدگاهی دیگر ۲-۳-۲-۴

فصل پنجم: اثبات مکی بودن سوره انسان

- ۱۳۱ مقدمه ۱۳۱
- ۱۳۱ ۱-۵- نگاه به آیات سوره مبارکه دهر : ۱۳۱
- ۱۳۴ ۲-۱-۵- یکپارچگی آیات سوره دهر : ۱۳۴
- ۱۳۷ ۲-۵- مکی بودن سوره دهر با توجه به ویژگی های اسلوبی و مضمونی ۱۳۷
- ۱۳۸ ۱-۲-۵- ویژگیها و نشانههای لفظی آیات و سوره های مکی ۱۳۸
- ۱۴۱ ۲-۲-۵- نشانههای لفظی آیات و سورههای مدنی ۱۴۱
- ۱۴۱ ۳-۲-۵- ویژگیها و نشانههای معنوی آیات و سورههای مکی ۱۴۱
- ۱۴۵ ۴-۲-۵- ویژگیها و نشانههای معنوی سورههای مدنی ۱۴۵
- ۱۴۷ ۵-۲-۵- تفاوت ویژگی های بلاغی آیات مکی و مدنی ۱۴۷
- ۱۵۲ ۶-۲-۵- ویژگی موضوعی سوره ها : ۱۵۲
- ۱۶۰ ۷-۲-۵- آیات سوره مبارکه دهر از نظر لفظی و معنوی ۱۶۰
- ۱۶۱ ۸-۲-۵- آیات سوره مبارکه دهر از نظر بلاغی : ۱۶۱
- ۱۶۲ ۹-۲-۵- آیات سوره مبارکه دهر از نظر موضوع : ۱۶۲
- ۱۶۲ ۳-۲-۵- مکی بودن سورهی دهر با توجه به سیاق آیات ۱۶۲
- ۱۶۲ ۱-۳-۲-۵- سیاق آیات ۱۶۲
- ۱۶۵ ۱-۱-۳-۲-۵- معنای "ساختار هندسی سورههای قرآن" ۱۶۵
- ۱۶۶ ۲-۳-۲-۵- مشابهت سیاق و مضمون سوره دهر با دیگر سوره های مکی ۱۶۶
- ۱۶۶ ۱-۲-۳-۲-۵- سوره لیل ۱۶۶

۱۷۰ ۲-۲-۳-۲-۵ - سوره بلد
۱۷۲ ۳-۲-۳-۲-۵ - سوره حاقه
۱۷۲ ۴-۲-۳-۲-۵ - سوره همزه :
۱۷۳ ۵-۲-۳-۲-۵ - سوره ضحی :
۱۷۳ ۶-۲-۳-۲-۵ - سوره ماعون :
۱۷۳ ۶-۲-۳-۲-۵ - سوره فجر :
۱۷۴ ۷-۲-۳-۲-۵ - سوره معارج
۱۷۴ ۳-۳-۲-۵ - مشابیهت سوره دهر با سوره های مکی
۱۷۶ ۴-۲-۵ - مکی بودن سوره ی دهر بر اساس ترتیب نزول
۱۷۸ ۵-۲-۵ - بررسی اوضاع مکه به لحاظ اجتماعی طبقاتی
۱۸۵ ۳-۵ - طبقه بندی آیات فرود آمده درباره ی اهل بیت <small>علیهم السلام</small>
۱۸۸ ۱-۳-۵ - قاعده جری
۱۸۹ ۱-۳-۵ - امعنی اصطلاح " جری
۱۹۲ ۲-۳-۵ - آیات سوره مبارکه دهر
۱۹۵ نتیجه گیری :
۱۹۶ فهرست منابع
۲۰۳ فهرست مقالات

فهرست جداول

- جدول شماره ۱- ترتیب زمانی نزول سوره ها ۱۲۶
- جدول شماره ۲- محاسبه تعداد کلمات ، آیات و طول متوسط ۱۵۰
- جدول شماره ۳- ردیف بندی سوره ها ۱۵۱

فهرست نمودارها

- نمودار شماره ۱- طول متوسط آیات هر سال ۱۴۹
- نمودار شماره ۲- امت اسلام و معاصرین ۱۵۳
- نمودار شماره ۳- رسالت پیغمبران گذشته ۱۵۳
- نمودار شماره ۴- رسالت خاتم النبیین ۱۵۴
- نمودار شماره ۵- آیات جهاد ۱۵۴
- نمودار شماره ۶- احکام ۱۵۵

پیشگفتار :

موضوع تحقیق :

یکی از زوایای تفسیر سوره انسان که مایه بحث ها و جدل های فراوانی میان شیعه و سنی شده است بحث سبب نزول آن است اهل سنت بر اساس ادله ای که دارند این سوره را مکی و بر همان اساس شیعیان آن را مدنی می دانند اما به نظر می آید ادله هیچ یک از طرفداران مکی یا مدنی برای اثبات مکی یا مدنی بودن این سوره رسا نباشد و می توان در عین پاسداری از فضیلت این سوره برای خمسه طیبه از زاویه دیگری مکی یا مدنی بودن آن را تشخیص داد. در واقع محور این پایان نامه طرح بحث مکی یا مدنی بودن سوره انسان از زاویه جدید و بیرون از شیوه های رایج و کلیشه ای آن است.

تاریخچه تحقیق :

البته بحث از مکی یا مدنی بودن سوره انسان مانند بحث از مکی و مدنی بودن دیگر سوره ها چیز جدیدی نیست و مفسران در طول تاریخ تفسیر از پرداختن به آن خویششننداری نکردند؛ اگر چه بحث از سبب نزول سوره انسان چون هم برای اهل سنت و هم برای شیعیان از حساسیت ویژه ای برخوردار است و این ویژگی در دیگر سوره ها دیده نمی شود، چنین بحثی در این سوره پرغوغاتر و دامنه تر بوده است. نکته ای که جنبه نوآمد بودن این پایان نامه را نشان می دهد بیرون رفتن مسیر تدوین این رساله از بستر سنتی و تاریخی بحث اسباب نزول و اعتماد صرف نداشتن به نقل قول هایی است که گاه با هم متعارض و غیر قابل جمع اند. آنچه در این رساله انجام خواهد شد به جای اتکا به نقل قول ها و شخصیت محور بودن، تحلیلی جامع شناختی از شرایط نزول وحی در عصر رسول خدا و تعیین مکی یا مدنی بودن این سوره بر اساس این تحلیل هاست. بدین ترتیب روشن می شود که موضوع این رساله و زاویه ای که در آن مطرح می شود، نو و بدون سابقه است و جستجویی که انجام داده ایم مؤید همین نکته است.

اهداف تحقیق :

- ۱- پرتو افکنی به بخشهایی از مباحث تفسیری
- ۲- ناکارآمدی و تکراری بودن شکل های کلیشه ای و رایج در حوزه علوم قرآنی
- ۳- اثبات کارآمد بودن تفسیر قرآن کریم در پناه تفسیر قرآن به قرآن و نیز اطلاعات جانبی و بیرون از متن قرآن کریم
- ۴- اثبات فضیلت خمسه طیبه بی آنکه الزاماً به مدنی بودن این سوره وابسته باشد
- ۵- اثبات عقیم بودن اختلافات شیعه و سنی در سبب نزول این سوره

اهمیت تحقیق :

اهمیت این تحقیق که البته در حوزه علوم قرآنی و برای پژوهشگران این عرصه سودمند خواهد بود، از آنجا بر می خیزد که ما می خواهیم مسیری جدا از آنچه که قرن ها است بر سر راه محققان علوم قرآنی قرار دارد، نشان دهیم. چرا که روش معمول و متداول در علوم قرآن مسیری تقلیدی و متکی به یک یا چند شخصیت معدود مفسر است. که از آنها سخنان متعدد و متعارض در یک زمینه نقل شده است. درحالی که می توان با رویکردی تحلیلی و اجتهادی بسیاری از این گره های تاریخی را گشود و برون رفتی شایسته ارائه کرد.

سؤالات تحقیق :

- ۱- ادله هواخواهان مکی یا مدنی بودن سوره انسان، ناکارآمدی و قابل نقد است.
- ۲- فضیلتی که از این سوره در ارتباط با خمسه طیبه فهمیده می شود، متوقف بر مکی یا مدنی بودن آن نیست.

روش تحقیق :

این تحقیق متکی بر روش کتابخانه ای و مراجعه به منابع و مصادر متعدد و فیش برداری از آنها است؛ که در ادامه از شیوه تحلیل محتوا و ایجاد ربط بین داده های اطلاعاتی متنوع می انجامد.